

Kuoleman ja kuolevaisuuden filosofiasta

Sami Pihlström
Helsingin yliopisto, tutkijakollegium &
Jyväskylän yliopisto
sami.pihlstrom@helsinki.fi

Taustaa

- Suomen Kulttuurirahaston rahoittama monitieteinen Argumenta-hanke "Ihmisen kuolevaisuus", suorituspaikkana Helsingin yliopiston tutkijakollegium (2011-2013)
- Hankkeen johtaja prof. Sami Pihlström
- Hankkeen koordinaattori FT Outi Hakola
- Hankkeen toteutus: yleisöluentosarja, seminaareja, julkaisuja
- Lisätietoa hankkeen verkkosivuilla:
<http://www.helsinki.fi/collegium/english/projects/mortality/index.htm>

Kuoleman monitieteisyys

- Kuolema ja kuolevaisuus ovat monitieteisiä tutkimuskohteita:
 - lääketiede
 - yhteiskuntatieteet
 - historia
 - taiteentutkimus
 - psykologia
 - teologia, uskontotiede
 - filosofia
 - ...
- "Sisäisesti monitieteisiä" kuolemaan liittyviä ongelma-alueita, esim. ilmastonmuutos, väestön ikääntyminen, ihmisen ruumiillisuus ja haavoittuvuus jne.

Filosofian näkökulma?

- Tässä esitelmässä tarkastellaan kuolemaa ja kuolevaisuutta filosofian näkökulmasta.
- Mutta onko filosofialla tähän (tai mihinkään) aiheeseen "omaa" näkökulmaa?
 - Jos kaikki erityistieteet ovat "sanoneet sanansa" siitä, mitä kuolema on, jääkö filosofialle enää mitään uutta sanottavaa?
 - Onko filosofia "tieteiden äiti" vai vain tieteiden palvelija?
 - Voiko filosofia toimia muiden tieteiden perustana, vai onko sen vain seurattava tieteiden kehitystä, joka etenee siitä riippumatta?

Filosofian (maltillinen) autonomia

- Lähtökohta oletus: filosofia ei voi toimia muiden tieteiden perustana, mutta se voi nostaa esiin yleisiä käsitteellisiä ym. taustaoletuksiin liittyviä kysymyksiä, joita muut tieteet eivät sellaisinaan käsittele.
- Tässä mielessä filosofia voi myös tarkastella kuolemaa ja kuolevaisuutta suhteellisen autonomisesta näkökulmasta, joka ei palaudu erityistieteiden näkökulmiin mutta jonka on avauduttava moneen suuntiin.
 - Monitieteisen yhteistyön mahdollisuus säilytettävä!
 - Toisaalta mahdollisesti kriittinen suhde erityistieteiden usein itsestään selvinä pitämiin lähtökohtiin.

Kuoleman merkitys

- Filosofinen näkökulma voi erityisesti tarkastella kuoleman ja kuolevaisuuden merkitystä.
- Merkityskysymyksiä on (ainakin) kahdenlaisia: vrt. englannin *meaning* ja *significance*.
 - Kuoleman ja kuolevaisuuden merkitys (mitä nämä asiat tarkoittavat?) vs. merkityksellisyys/tärkeys (mitä nämä asiat "merkitsevät" ihmisen elämän ja olemassaolon kannalta, "eksistentiaalisesti"?)

Merkitys (meaning)

- Mitä kuoleman käsite (tai sana "kuolema") tarkoittaa?
- Wikipedia: "Kuolema on täydellinen ja pysyvä elintoimintojen päättyminen [ihmisillä](#), [eläimillä](#), [kasveilla](#) ja muilla [eloilla](#). Toisin sanoen biologinen [elämä](#) loppuu kuolemaan."
 - Vrt. täsmällisemmät lääketieteelliset määritelmät (aivotointojen peruuttamaton päättyminen jne.) – tässä ei tarvitse ottaa kantaa siihen, mikä on kuoleman "oikea" lääketieteellinen määritelmä.
 - Käsitteellinen huomio: vain elävä olento voi kuolla. (Kivet eivät ole kuolleita vaan elottomia.) -> Mitä siis on elämä?
- Käsite-erottelija: kuolema (death) on tila; kuoleminen (dying) on prosessi; kuolevaisuus (mortality) on taipumus/potentiaalisuus, joka aktualisoituu kuolemassa.

Merkitys vs. kriteeri

- Kuoleman käsitteen merkitys on erotettava kuoleman kriteereistä eli niistä tunnusmerkeistä, joiden nojalla tunnistamme kuoleman (tapahtuneen) eli joiden pohjalta luokittelemme maailman olioita eläviin ja kuolleisiin.
 - Esim. sydämen toiminnan peruuttamaton pysähtyminen (ihmisillä) voi olla kuoleman kriteeri, mutta kuolema ei tarkoita samaa kuin sydämen toiminnan pysähtyminen.
 - Mutta aivotoinnin peruuttamaton päättyminen (tarkemmin määriteltynä) voi olla merkitys *ja* kriteeri?
 - Kriteerin avulla todetaan, että kuolemisen (dying) prosessi on päättynyt ja että kuoleman (death) tila on saavutettu.
 - Mutta mistä prosessi alkaa? Syntymästä? "Elämä on kuolemista."

Merkityksellisyys (significance)

- Vaikka kuoleman käsitteen merkitys olisi määritelty täsmällisesti, ei välttämättä vielä ole sanottu mitään siitä, mitä kuolema "merkitsee" ihmiselle, ts. millä tavoin se on merkityksellinen (significant) elämässämme.
- Eksistentiaalinen merkityksellisyys: kuolema inhimillisen olemassaolon peruspiirteenä, "horisonttina" (vrt. Heidegger).
 - Kuoleman kohtaaminen voi antaa "merkitystä" ja "sisältöä" yksilön elämälle.
 - Mutta kuolevaisuus voidaan myös kokea niin, että elämän merkitys kyseenalaistuu: mitä merkitystä millään on, kun on kuitenkin kuoltava? (Vrt. pelko, kauhu, tuntematon.)

Merkityksellisyyden omakohtaisuus

- Kun tarkastellaan kuolemaa merkityksellisyyden (significance) näkökulmasta, korostuu erityisesti kuoleman ja kuolevaisuuden omakohtaisuus, "ensimmäisen persoonan näkökulma": kuolema on ensisijaisesti minun kuolemani.
 - Heidegger: kuolema *Daseinin* ("täällä-olon", inhimillisen olemassaolon) "omin" asia.
 - Wittgenstein: kuolema ei ole tapahtuma maailmassa vaan maailmanloppu (solipsismi).
- Entä toisten ihmisten kuolevaisuus? Tulisiko ajatella, että eettisesti vastuullinen ihminen pitää – "ensimmäisen persoonan näkökulman" korostamisen sijasta – toisen kuolevaisuutta ensisijaisena omaansa nähden?
 - Levinas: ääretön vastuu kuolevaisesta Toisesta.

Käsitteelliset ja metafysiset kysymykset

- Merkitykseen liittyvien käsitteellisten kysymysten lisäksi filosofiassa voidaan tarkastella mm. metafysisiä kysymyksiä siitä, mitä on olemassa ja millainen maailma pohjimmiltaan on.
- Kuoleman ja kuolevaisuuden metafysiikka: voiko esim. olla elämää kuoleman jälkeen – onko elävän olion mahdollista säilyttää identiteettinsä sen jälkeen, kun se on kuollut?
 - "Sielun kuolemattomuus"?
 - Kristinusko: ruumiillinen ylösnousemus.
 - Filosofiassa voidaan tutkia näiden käsitteellisiä ennakkoehtoja: onko esim. aineettoman mutta persoonallisen identiteetin säilyttävän sielun käsite koherentti?
 - Taustalla laajempia metafysisiä kysymyksiä: materialismi vs. dualismi vs. idealismi jne.

Kuoleman filosofia ja filosofinen antropologia

- Kuoleman ja kuolevaisuuden filosofia (philosophical thanatology) voidaan ymmärtää filosofisen ihmistutkimuksen eli filosofisen antropologian osaksi: tarkastellaan ihmisenä olemista.
- Tällöin on käsitteellisten, metafysisien ym. kysymysten ohella otettava huomioon myös kuolemaan liittyvät eettiset suhteet: mitä on hyvä kuolevainen elämä, miten tulee suhtautua kuoleviin jne.? (Metafysiikka & etiikka!)
 - Soveltava etiikka: abortti, eutanasia, kuolemanrangaistus, kuoleminen ja tappaminen sodassa jne.
 - Perustavampi eettinen näkökulma: inhimillinen rajallisuus sellaisenaan asettaa meidät eettiseen haasteeseen maailmasta ja toisista: tämän haasteen kohtaamisen tulee näkyä kaikessa ajattelussamme ja toiminnassamme.